

Prethodno priopćenje
UDK: 330.138.11:330.4

Doc. dr. sc. Vlatka Bilas
Sanja Franc, univ. spec. oec.
Adela Sadiković

KOMPARATIVNA ANALIZA RAZINE PODUZETNIČKIH AKTIVNOSTI U HRVATSKOJ I ODABRANIM ZEMLJAMA

COMPARATIVE ANALYSIS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN CROATIA AND CHOSEN COUNTRIES

SAŽETAK: S obzirom na dokazanu vezu između poduzetničkih aktivnosti i ekonomskog rasta, kreiraju se brojne politike i programi u svrhu stvaranja poduzetničke ekonomije te brojni poticaji razvoju poduzetništva. U radu se analiziraju rezultati referentnih istraživanja vezanih uz ulogu razine razvoja poduzetništva na ekonomski razvoj neke zemlje. Također, komparativno se analiziraju pokazatelji poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj i odabranim zemljama regije. Rezultati analize pokazali su da Slovenija i Hrvatska imaju najvišu razinu poduzetničkih aktivnosti od analiziranih zemalja. U radu se također istražuje povezanost razine ekonomske slobode s poduzetničkim aktivnostima i ekonomskim prosperitetom.

KLJUČNE RIJEČI: poduzetništvo, poduzetnička aktivnost, ekonomska sloboda, poduzetnički potencijal.

ABSTRACT: Concerning the connection between entrepreneurial activities and economic growth, already proven in economic theory, numerous policies, programs and incentives are created with the aim of developing entrepreneurial economy. The paper analyzes the results of the referent research concerning the role of entrepreneurship in the economic development of a certain country as well as the connection between the level of economic freedom with entrepreneurial activities and economic prosperity. Also, the analysis of the levels of entrepreneurial activities in Croatia and the chosen countries of the region has been conducted. The results have shown that Slovenia and Croatia have the highest levels of entrepreneurial activities among the countries analyzed. Finally, the paper analyses the connection between the level of economic freedoms and entrepreneurial activities, and the level of economic prosperity.

KEYWORDS: entrepreneurship, entrepreneurial activity, economic freedom, entrepreneurial potential.

1. UVOD

Poduzetništvo se danas smatra generatorom ekonomskog rasta. Poduzetništvo je važan pokretač ekonomskog rasta sektora, industrije i gospodarstva u cjelini. Postoje značajne razlike u razinama razvoja poduzetništva među zemljama. U nekim zemljama postoji veći broj poduzetnika koji osnivaju nova poduzeća u različitim industrijama, dok je u nekima vrlo malo pokušaja osnivanja novih poduzeća. Iako se poduzetničke aktivnosti razlikuju između zemalja, neupitna je njihova uloga u oblikovanju ekonomskog okruženja. S makroekonomskog aspekta, poduzetništvo može utjecati na razinu zaposlenosti, tehnološki napredak zemlje, liberalizaciju zatvorenih sektora te općenito na poticanje razvoja temeljenog na znanju. S mikroekonomskog aspekta, poduzetnička aktivnost znači otvaranje novih poduzeća, stvaranje novih proizvoda ili usluga, otkrivanje tržišnih niša.

Modeli ekonomskog rasta razlikuju se ovisno o stupnju razvoja zemlje. Dok zemlje u razvoju uglavnom ovise o akumulaciji ljudskog kapitala i specijalizaciji kao izvorima ekonomskog rasta, u naprednim industrijaliziranim ekonomijama gospodarski rast ovisi o tehnološkom napretku i akumulaciji znanja, s obzirom da je riječ o znanju-orijentiranim zemljama. Poduzetništvo kao način usvajanja i širenja znanja, ideja i inovacija može imati značajnu ulogu u postizanju ekonomskog rasta bilo u zemljama u razvoju ili u razvijenim zemljama.

Još od Adama Smitha poznato je da sloboda izbora i ponude resursa, konkurencija u poslovanju, trgovina i osiguravanje prava vlasništva čine ključne preduvjete za ekonomski napredak. Može se reći kako je ekonomska sloboda osnovno pravo svakog čovjeka te da su u ekonomski slobodnom društvu pojedinci slobodni raditi, proizvoditi, trošiti i investirati, a tu im slobodu jamči država. Također, u takvom društvu, rad, kapital i dobra se kreću slobodno. Ekonomska sloboda jamči pravo da se poduzimaju dobrovoljni poslovi trgovine i razmjene bez posredovanja države ili druge prisile i prijevare, mogućnost pravne zaštite vlasničkih prava, pravo građana da raspolažu svojim zarađenim dohotkom. Ekonomska sloboda će vjerojatnije proizvesti poduzetničku ekonomiju, s brojnim poduzetnicima i malim poduzećima, dok će se ekonomije pod kontrolom države sastojati od manjeg broja velikih poduzeća koji dominiraju ekonomijom. Brojna istraživanja su pokazala kako veći stupanj ekonomske slobode rezultira višim razinama dohotka za rezidente jer takva sloboda povećava mogućnosti za poduzetničke aktivnosti.

U radu se analiziraju i sagledavaju rezultati referentnih istraživanja vezanih uz ulogu razine razvoja poduzetništva na ekonomski razvoj neke zemlje. Komparativno se analiziraju pokazatelji poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj i odabranim zemljama regije (Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini). Rezultati analize pokazali su da Slovenija i Hrvatska imaju najvišu razinu poduzetničkih aktivnosti među analiziranim zemljama. Konačno, u radu se istražuje povezanost razine ekonomske slobode s poduzetničkim aktivnostima i ekonomskim prosperitetom.

2. PODUZETNIŠTVO KAO GENERATOR EKONOMSKIH AKTIVNOSTI

Činjenica je da ekonomije ne rastu i ne prosperiraju bez poduzetnika.¹ Dokazana je veza između institucija tržišne ekonomije i poduzetništva, a zemlje koje stimuliraju

¹ Bjornskov, C. i Foss, N. J. (2006) Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence. *DRUID Working Paper No. 06 - 18*.

poduzetničku aktivnost fokusirajući se na potražnju tržišta uspješne su mjereno pokazateljima ekonomske aktivnosti i razinom blagostanja.²

Široki je konsenzus postignut da je visoki ekonomski rast ostvariv samo kada vlade usvajaju ekonomske politike koje omogućavaju poduzetnicima da postanu glavni pokretač ekonomije.³

Prema Schumpeteru⁴, poduzetnik je inovator koji uvodi nove proizvode, proizvodne metode, tržišta, izvore ponude ili industrijske kombinacije, poduzetnik je izvor ekonomskih promjena. Schumpeter je uveo pojam „kreativne destrukcije“. Uspješno uvođenje novog proizvoda može uništiti dotad postojeće proizvode. Tako su npr. cd-ovi zamijenili kazete. U njegovoj koncepciji poduzetnik gubi karakter poduzetnika čim je sagradio, odnosno otvorio svoje poduzeće nakon čega se skrasio i vodi vlastito poduzeće.⁵

Prema nekim drugim koncepcijama, poduzetništvo nije ništa drugo do proces donošenja odluka u uvjetima nesigurnosti.⁶ Poduzetništvo se može definirati kao sposobnost i volja pojedinaca da primijete nove ekonomske mogućnosti i uvedu vlastite načine iskorištavanja tih mogućnosti u uvjetima nesigurnosti.⁷ Ove se prilike mogu sastojati u novim proizvodima, procesima, oblicima organizacije ili kombinacijama proizvoda i tržišta. Drugi pak definiraju poduzetnika kao vlasnika kapitala koji je motiviran ostvarivanjem profita i u svrhu toga poduzima rizik.⁸ On djeluje u kontekstu tržišnih uvjeta te je stoga ograničen procesima na tržištu. Profit poduzetnika ovisi o potrošačima i razmjeru do kojeg oni odobravaju poduzetnikovo ponašanje. Poduzetnici se smatraju revolucionarima naše ere. Time što su u mogućnosti prakticirati ekonomsku slobodu, poduzetnici su snažna sila u uspostavljanju i održavanju otvorene demokracije.⁹

Poduzetništvo je ključ ekonomskog prosperiteta¹⁰, a nepovoljna institucionalna infrastruktura može negativno djelovati na poduzetničku aktivnost jer kao takva predstavlja prepreku, a ne stimulans poduzetničkom razvoju. Više je studija pokazalo kako razlike u poduzetničkoj aktivnosti objašnjavaju od jedne trećine do polovine razlika u nacionalnim

² Pana, M.-C. i Staicu, G. (2007) Market economy, Entrepreneurship and Economic Progress. <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2007/v1-economics-and-business-administration/110.pdf> [18.10.2009.]

³ Taylor, J. B. (2004) Encouraging Economic Freedom in the Broader Middle East and North Africa. Dostupno na: www.stanford.edu/.../Encouraging%20Economic%20Freedom%20in%20the%20BMENA [20. 10. 2009.]

⁴ Vidjeti Schumpeter, J. A. (1911/1934) *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁵ Bjornskov, C. i Foss, N. J. (2006) Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence. *DRUID Working Paper No. 06 - 18*.

⁶ Vidjeti Kirzner, I. (1997) Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature* 35: 60 - 85.

⁷ Bjornskov, C. i Foss, N. J. (2006) Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence. *DRUID Working Paper No. 06 - 18*.

⁸ Pana, M.-C. i Staicu, G. (2007) Market economy, Entrepreneurship and Economic Progress. <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2007/v1-economics-and-business-administration/110.pdf> [18.10.2009.]

⁹ Johnson, P. (2004) Entrepreneurship and Democracy. Dostupno na: http://www.izzit.org/PDFs/other_resources/pitch_johnson.pdf [20. 10. 2009.]

¹⁰ Pana, M.-C. i Staicu, G. (2007) Market economy, Entrepreneurship and Economic Progress. <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2007/v1-economics-and-business-administration/110.pdf> [18. 10. 2009.]

stopama ekonomskog rasta.¹¹ Navedene razlike nastaju uslijed dostupnosti financijskih resursa, nedostatka obrazovanja fokusiranog na poduzetništvo, poreznim sustavima - zemlje koje imaju višu poduzetničku aktivnost imaju niže porezne prihode kao % BDP-a, i troškovima prilagođivanja radne snage zahtjevima poslovnih operacija.

Dva su različita kanala kroz koji državna politika utječe na poduzetničku aktivnost. Prvi je utjecaj na količinu i kvalitetu *inputa* u poduzetničkom procesu (obrazovanje, porezne olakšice, i sl.). Drugi je kanal utjecaja na institucionalnu strukturu koja određuje, tzv. pravila igre pod kojima se odvija poduzetnički proces.¹²

Rast malih, inovativnih poduzeća ima posebno značenje jer vodi bržem transferu znanja, razvoju i boljem životnom standardu. Mala i srednja poduzeća su produktivnija, inovativnija, fleksibilnija i prilagodljivija promjenama. Također, bitno je istaknuti kako je za uspjeh malih poduzeća potrebno postojanje i dobro funkcioniranje velikih koji služe kao izvori *inputa* i/ili tržište za *output*.

Mala i srednja poduzeća stvaraju 51% BDP-a u visoko razvijenim zemljama, 39% u srednje razvijenim zemljama, 16% u slabije razvijenim zemljama.¹³ U Hrvatskoj malo gospodarstvo čini 99,5% ukupnog broja poduzeća, zapošljava 66,3% ukupno zaposlenih i sudjeluje s 56,4% u ukupnoj dobiti poduzeća.¹⁴

S obzirom na dokazanu vezu između poduzetničkih aktivnosti i ekonomskog rasta, kreiraju se brojne politike i programi u svrhu stvaranja poduzetničke ekonomije te brojni poticaji razvoju poduzetništva. Poticaji rastu sektora malih i srednjih poduzeća između ostalog omogućavaju nekoj zemlji i stvaranje solidne srednje klase. Ti se poticaji najčešće ogledaju u stvaranju adekvatnog institucionalnog okvira za politiku prema malim i srednjim poduzećima, osiguranju vladavine prava, poticajne porezne politike, razvoju financijskih instrumenata, pružanju savjetodavnih usluga, implementaciji poslovnih inkubatora.

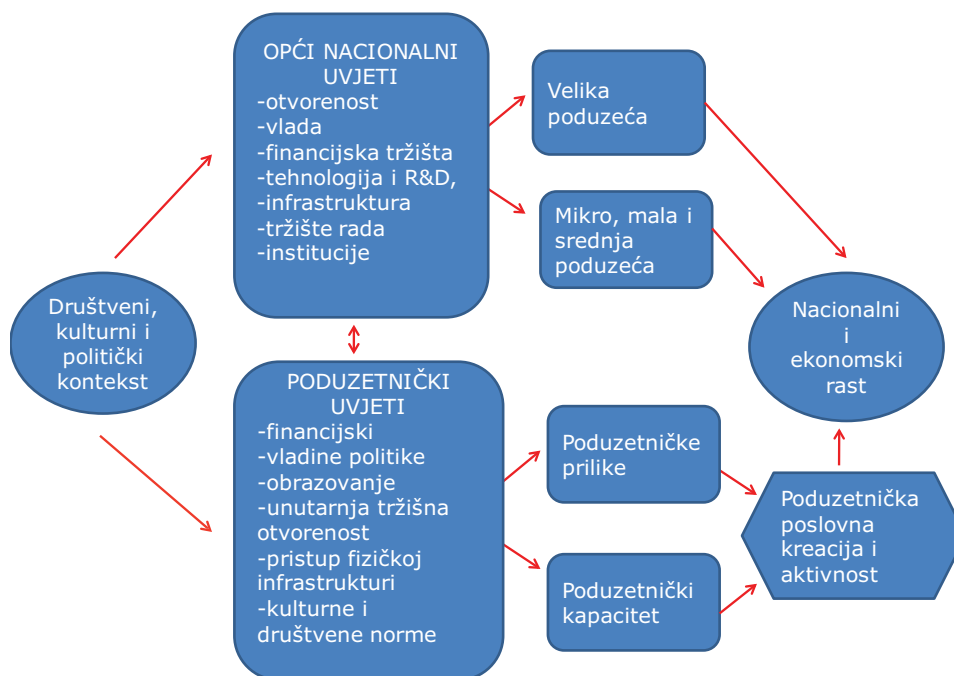
Slika 1. prikazuje ulogu poduzetništva u ostvarivanju nacionalnog ekonomskog rasta. Društveni, politički i kulturološki kontekst imaju važnu ulogu u stvaranju preduvjeta za nacionalni ekonomski rast. Upravo navedeni kontekst predstavlja polazište u modelu prikazanom na slici 1. Ekonomski je rast pod utjecajem dvaju različitih mehanizama: onog koji generiraju već etablirana poduzeća i onog koji generira poduzetništvo. Opći nacionalni uvjeti, poticaji za rast efikasnosti, kao i poticaji usmjereni na razvoj poduzetništva predstavljaju okvir za rast etabliranih poduzeća i/ili razvoj poduzetništva čime se u oba slučaja pozitivno utječe na nacionalni ekonomski rast. Poduzetničke postavke, aktivnosti i aspiracije predstavljaju dinamičke komponente poduzetništva. Stajališta i percepcije mogu značajno utjecati na ponudu i potražnju u poduzetništvu.

¹¹ Sobel, R. S., Clark, J. R. i Lee, D. R. (2007) Freedom, barriers to entry, entrepreneurship, and economic progress. *Rev Austrian Econ* 20:221–236.

¹² *Ibid.*

¹³ Ayyagari, Beck i Demircuc-Kunt (2003) Small and Medium Enterprises across the Globe: A New Database. *World Bank Policy Research Working Paper* 3127.

¹⁴ Hrvatska gospodarska komora (2009.) Malo gospodarstvo. Dostupno na: www.hgk.hr. [20. 10. 2009.]



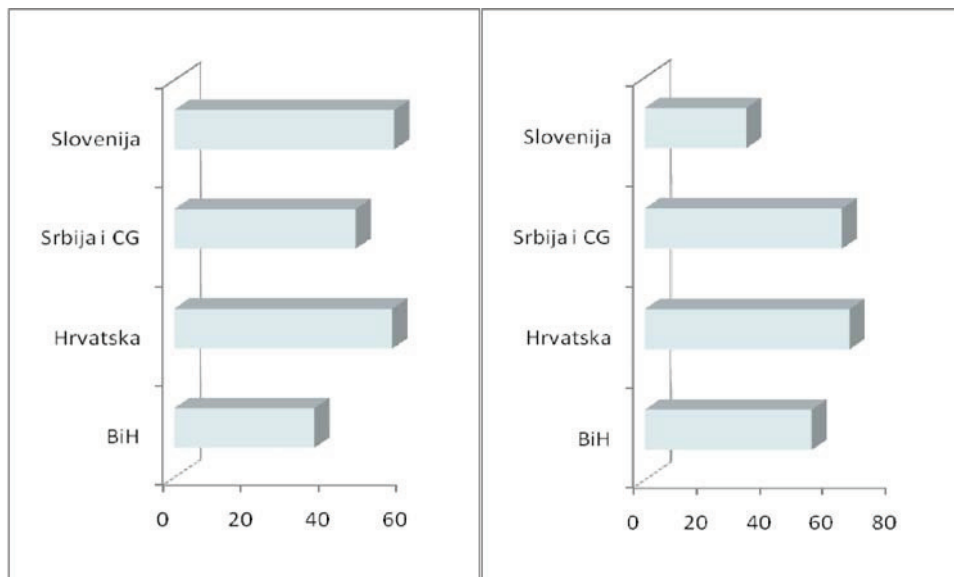
Slika 1. Poduzetništvo i nacionalni ekonomski rast

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor, 2008.

3. PODUZETNIČKA AKTIVNOST U HRVATSKOJ I ODABRANIM ZEMLJAMA REGIJE

Razvoj privatnog sektora i poduzetništva važan je za poticanje gospodarskog rasta, osobito u zemljama u razvoju i tranziciji. Prema dostupnim podacima o razvoju malog i srednjeg poduzetništva u Hrvatskoj i odabranim zemljama regije¹⁵ (slika 2.), sektor malog i srednjeg poduzetništva čini najveći dio nacionalnog dohotka u Sloveniji (56,5%) i Hrvatskoj (56%). U Srbiji sektor malog i srednjeg poduzetništva čini 46,6% BDP-a, a u Bosni i Hercegovini 36%. Iz slike 3. može se zaključiti da sektor malog i srednjeg poduzetništva zapošljava najviše radnika u Hrvatskoj (65% od ukupno zaposlenih), a najmanje u Sloveniji (32,2%).

¹⁵ Slovenija, Srbija i BiH.



Slika 2. Udio sektora malog i srednjeg poduzetništva u BDP-u, %, 2005. g.

Slika 3. Udio zaposlenih u sektoru malog i srednjeg poduzetništva (% ukupno zaposlenih), 2005. g.

Izvor: Džafić, Z., Rovčanin, A. i Klopić, N. (2005.) Development of Small and Medium Enterprises: B&H Compared to Other Western Balkans Countries. Dostupno na: http://www.ien.bg.ac.yu/EA/2008/2008_1_2_06.pdf (24. 02. 2010.).

Tablica 1. sadrži podatke Svjetske banke o jednostavnosti i uvjetima poslovanja u Hrvatskoj i odabranim zemljama regije. Prema dostupnim podacima vidljivo je da je Hrvatska najbolje rangirana s obzirom na lakoću poslovanja, 2009. je zauzela 10. mjesto od ukupno 183 zemlje. Slovenija je na 58. mjestu, Srbija na 90. mjestu, a Bosna i Hercegovina je zauzela 119. mjesto.

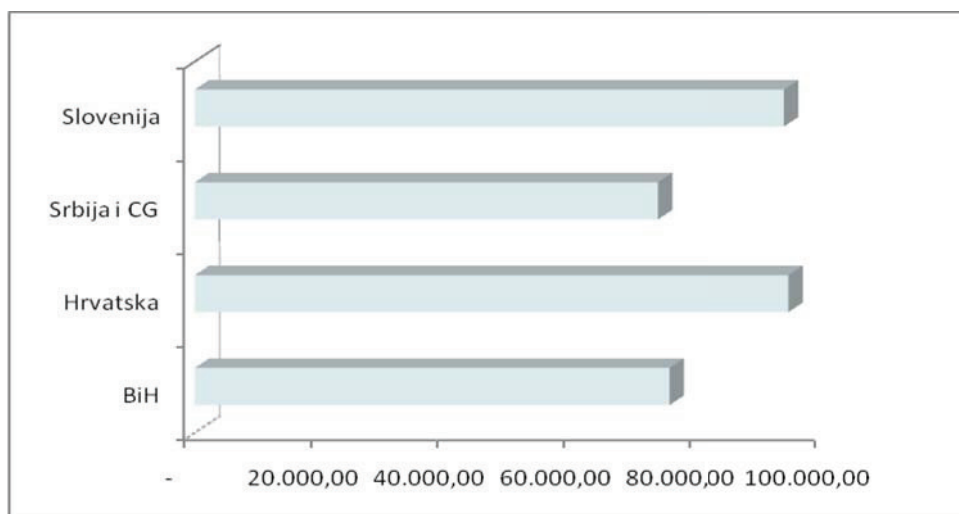
Tablica 1. Podaci o jednostavnosti i ostalim uvjetima poslovanja 2009. godine

	Rang lakoće poslovanja	Vrijeme potrebno za otvaranje poduzeća (u danima)	Trošak otvaranja poduzeća (% osobnog dohotka <i>per capita</i>)
Slovenija	58	6	0,0
Srbija	90	13	7,1
Hrvatska	10	22	8,4
Bosna i Hercegovina	119	60	15,8

Izvor: World Bank (2009), Doing business report. Dostupno na: <http://www.doingbusiness.org/documents/full-report/2010/DB10-full-report.pdf> (21. 02. 2010.).

Motiviranost za pokretanje poduzetničkih aktivnosti ovisi o mnogim faktorima, između ostalog i o vremenu potrebnom za otvaranje novog poduzeća, kao i trošku te aktivnosti. S obzirom na navedene faktore, Slovenija je zemlja u kojoj su troškovi pokretanja novog poduzeća najniži (0% osobnog dohotka) i vremensko razdoblje je najkraće (6 dana). Situacija je najlošija u Bosni i Hercegovini, gdje je potrebno 60 dana za pokretanje novog poduzeća, a trošak takvih aktivnosti čini 15,8% osobnog dohotka (tablica 1.).

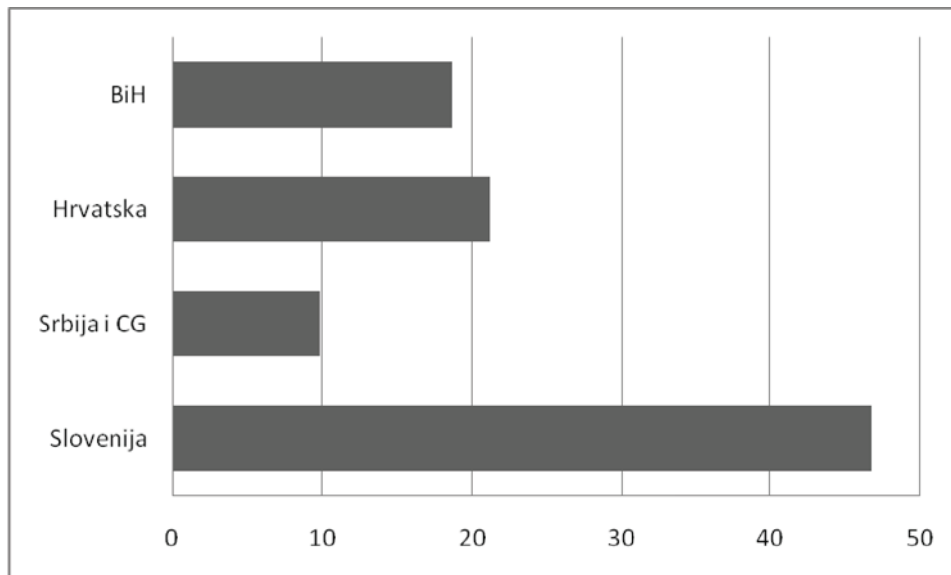
Na slici 4. uspoređen je ukupan broj mikro, malih i srednjih poduzeća u četiri odabrane zemlje: Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Crnog Gori (s obzirom da su zadnji dostupni podaci iz 2005.) i Bosni i Hercegovini. Kao i u prijašnjim rezultatima analiziranih podataka, i u ovom su slučaju Hrvatska i Slovenija vrlo slične. Naime, u Sloveniji je broj navedenih poduzeća 93.392, a u Hrvatskoj je 94.088.



Slika 4. Broj mikro, malih i srednjih poduzeća u Sloveniji, Srbiji, Hrvatskoj i BiH, prosjek 1994. - 2005. g.

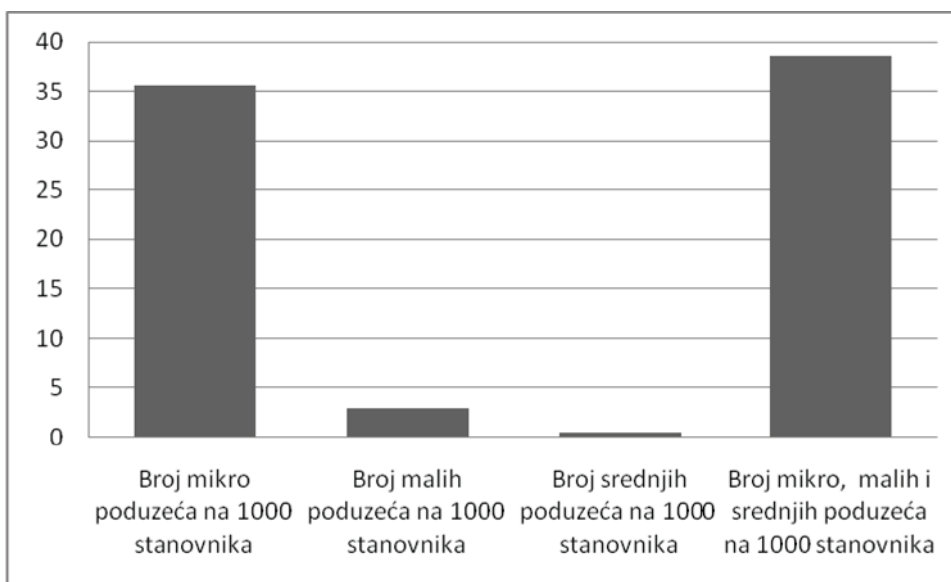
Izvor: World Resources Institute, EarthTrends. Dostupno na: <http://earthtrends.wri.org> (24. 02. 2010.).

Što se tiče prosječnog broja mikro, malih i srednjih poduzeća na 1.000 stanovnika u istom vremenskom razdoblju (slika 5.), prednjači Slovenija s 46,8 mikro, malih i srednjih poduzeća na 1.000 stanovnika. Slijedi Hrvatska s 21,2, BiH s 18,2, a na posljednjem je mjestu Srbija i Crna Gora sa svega 9,8 mikro, malih i srednjih poduzeća na 1.000 stanovnika.



Slika 5. Broj mikro, malih i srednjih poduzeća u Sloveniji, Srbiji, Hrvatskoj i BiH na 1.000 stanovnika prosjek 1994. - 2005.g.

Izvor: World Resources Institute, EarthTrends. Dostupno na: <http://earthtrends.wri.org> (24. 02. 2010.)

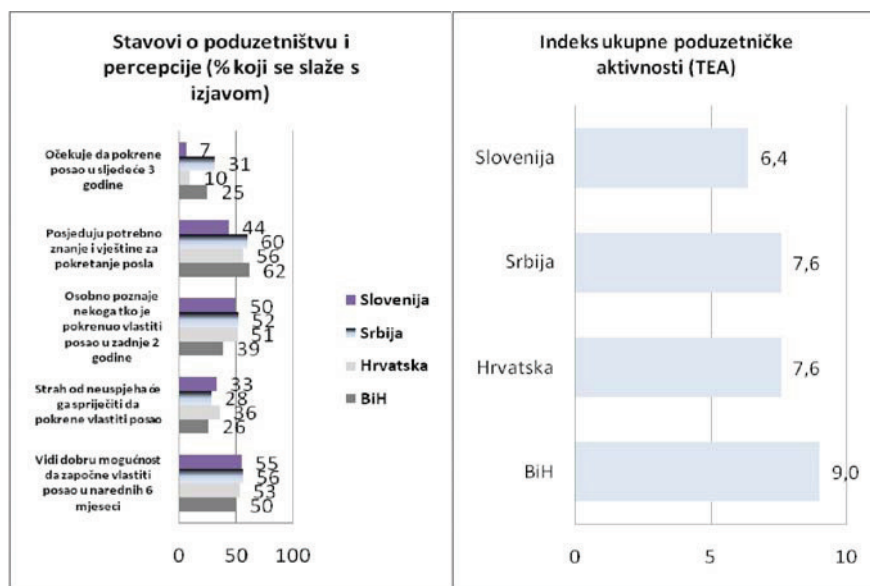


Slika 6. Prosječan broj mikro, malih i srednjih poduzeća u EU-27 na 1.000 stanovnika 2003. g.

Izvor: Eurostat, 2010.

Kada se usporede navedeni pokazatelji s prosjecima za zemlje EU-27 (slika 6.), vidi se kako je Slovenija iznad prosjeka EU-27, dok su ostale promatrane zemlje: Srbija, BiH i Hrvatska ispod prosjeka EU-27. Kada bi se analizirale zemlje članice EU-27, uočile bi se i značajne razlike među samim zemljama članicama. Tako je, prema podacima Eurostata za 2003. godinu, broj, odnosno gustoća mikro poduzeća na 1.000 stanovnika u Češkoj bio 81,8, a u Slovačkoj 4,5.

Na slici 7 prikazana je komparativna analiza poduzetničkih aktivnosti, stavovi o poduzetništvu i indeksi ukupne poduzetničke aktivnosti odabranih četiriju zemalja regije. Što se tiče indeksa ukupne poduzetničke aktivnosti (engl. *Total Entrepreneurial Activity* – TEA), koji pokazuje broj poduzetnički aktivnih osoba koje žele pokrenuti ili su pokrenule posao na 100 anketiranih stanovnika starosti 18 - 64 godine, najbolja je situacija u BiH. Najniži indeks je u Sloveniji, a Hrvatska i Srbija su izjednačene.



Slika 7. Komparativna analiza poduzetničkih aktivnosti u BiH, Srbiji, Sloveniji i Hrvatskoj 2008. g.

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor (2008) Executive Report.

4. EKONOMSKA SLOBODA, PODUZETNIČKA AKTIVNOST I EKONOMSKI PROSPERITET

Sloboda, bilo da se radi o ekonomskoj, civilnoj ili političkoj, predstavlja ono na što se ekonomisti referiraju kao na institucije u ekonomiji.¹⁶ Dobre su institucije značajna deter-

¹⁶ Erdal, F. (2004) Economic Freedom and Economic Growth: A time series evidence from Italian economy. Dostupno na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf> [20. 10. 2009.].

minanta ili preduvjet za ekonomski rast i razvoj. Pojedinci imaju ekonomsku slobodu kada su slobodni koristiti, razmjenjivati ili ustupati svoje vlasništvo drugima sve dok njihova djela ne narušavaju istovjetna prava drugih i kada je njihova imovina stečena bez upotrebe sile, prijevare ili prijetnje zaštićena od fizičkog nasrtaja drugih. U ekonomski slobodnom društvu osnovna funkcija vlade je zaštita vlasništva i ugovornih prava.

Općenito se kao mjera ekonomske slobode koristila veličina vlade. Pod veličinom vlade u širokom smislu, podrazumijeva se razmjer do kojeg vlada intervenira na tržištu putem državne potrošnje, redistribucije kroz transfere, javnih investicija i oporezivanjem. Ako su ekonomske aktivnosti u nekom sektoru većinom nacionalizirane, mogućnosti za poduzetništvo su smanjene.¹⁷ Također, ako država nudi visoku razinu javnih usluga obrazovanja, socijalne pomoći i sl., smanjuju se poticaji poduzetništvu s obzirom da su neki minimumi zagarantirani. Veliki proračunski izdaci moraju se financirati visokim porezima, što opet predstavlja ograničenje poduzetničkoj aktivnosti.

Analizirajući problematiku ekonomske slobode, velika se pozornost u referentnoj literaturi pridaje razini osiguranja prava vlasništva. Ističe se potreba dobro definiranih i zaštićenih prava vlasništva. S obzirom na navedeno, može se reći kako kvaliteta regulativnog sustava i efikasno sudstvo utječu na ukupnu poduzetničku aktivnost.

Još jedna od često spominjanih mjera ekonomske slobode je varijabilnost stope inflacije. Međutim, dok se može reći kako predviđanje budućih relativnih cijena ima značajnu ulogu na odlučivanje u ekonomiji, diskutabilno je da li je navedeno od utjecaja na poduzetničku aktivnost, s obzirom da su poduzetnici u načelu spekulatori.¹⁸

Bjornskov i Foss u svojoj analizi koriste pet pod-indeksa ekonomske slobode: (1) veličinu države, koji mjeri razmjer do kojeg država intervenira u gospodarstvu kroz državnu potrošnju, redistribuciju transfera, javne investicije i oporezivanje; (2) zakonodavni okvir, koji se sastoji od indikatora neovisnosti i nepristranosti sudstva, zaštite intelektualnih prava vlasništva, upletanja vojske u pravo i politiku te integriteta pravnog sustava; (3) stope varijabilnosti inflacije; (4) međunarodne trgovine, koji mjeri razmjer trgovine i barijera trgovini i kapitalnim tijekovima, ali kroz stvarnu trgovinu i investicijske tokove, i (5) kvalitete regulativnog sustava, koji je sastavljen od tri pod-indeksa koji mjere slobodu od državne regulacije i kontrola na tržištu rada, financijskim tržištima i kontrolu cijena na tržištu roba i usluga. Na uzorku od 29 zemalja, pokazali su kako i veličina države i kvaliteta monetarne politike predstavljaju značajne determinante poduzetništva. Udio državne potrošnje u ukupnoj potrošnji utječe na poduzetništvo iz nužde, dok su transferi i subvencije te razina oporezivanja negativno vezani s poduzetništvom iz prilike.¹⁹

Poduzetnička aktivnost ne može se promatrati bez privatnog vlasništva, tržišnih zakona i potrošačevog izbora, stoga nema poduzetnika van slobodnog tržišta.²⁰ Najznačajnije je osigurati pravo vlasništva i efikasno zakonodavstvo. Eksplozija ekonomskih inicijativa u zemljama poput Kine, Latinske Amerike ili Srednje Europe ide u prilog činjenici da

¹⁷ Bjornskov, C. i Foss, N. J. (2006) Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence. *DRUID Working Paper No. 06 - 18*.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Pana, M.-C. i Staicu, G. (2007) Market economy, Entrepreneurship and Economic Progress. <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2007/v1-economics-and-business-administration/110.pdf> [18. 10. 2009.]

afirmacija privatnih inicijativa ne ovisi o kulturološkom modelu, već o strukturi poticaja ponuđenih od strane institucija. Zemlje koje su uspjele u očuvanju prava vlasništva, ostvarile su i veću razinu ekonomskog prosperiteta. Najbolji su primjer Singapur i Hong Kong gdje poduzetnici imaju više ekonomske slobode zahvaljujući niskim porezima i zaštiti prava vlasništva. Više ekonomske slobode i osiguravanje prava vlasništva bila je dobitna strategija za ove azijske zemlje. Pokazano je kako su promjene u ekonomskoj slobodi vezane s ekonomskim rastom, čak i ako se uzme u obzir endogenost promjena u ekonomskoj slobodi.²¹ Haan i Sturm su pokazali kako je to tako, neovisno o tome koristi li se pristup instrumentalne varijable da se nosi s potencijalnom endogenošću ekonomske slobode ili standardna linearna regresija.²²

Ayal i Karras su pokazali kako ekonomska sloboda potiče rast kroz rast ukupne faktorske produktivnosti i kroz poticanje akumulacije kapitala.²³ Identificirali su šest komponenti ekonomske slobode koje su statistički značajno korelirane s produktivnošću faktora i akumulacijom kapitala: (1) niska stopa rasta količine novca, (2) mala uloga državnih poduzeća, (3) rijetke negativne realne kamatne stope, (4) mala razlika između službenog i „crnog“ deviznog tečaja, (5) veliki trgovinski sektor, i (6) sloboda građana da uđu u kapitalne transakcije sa strancima.

Bengoa i Sanchez-Robles su istraživali vezu između FDI, ekonomskog rasta i ekonomske slobode na uzorku od 18 zemalja Latinske Amerike u razdoblju 1970. - 1999.²⁴ Došli su do zaključka kako je ekonomska sloboda u zemlji primateljici pozitivna determinanta priljeva FDI. Prema njima ekonomska sloboda utječe pozitivno na ekonomski rast kroz dva kanala: direktnim utjecajem na ekonomski rast i indirektno, potičući priljev FDI. Vlada treba imati za cilj postići visok stupanj političke i ekonomske stabilnosti skupa s tržišno orijentiranom okolinom. Rast ekonomske slobode treba biti ključni prioritet kreatora politike. I Harper ističe kako ekonomski slobodnije zemlje, odnosno zemlje u kojima postoji vladavina prava, osiguravaju se prava vlasništva, tržišna koordinacija resursa i u kojima se slobodno trguje, imaju više stope rasta od ekonomski manje slobodnih zemalja.²⁵

I manje slobodne zemlje imaju koristi od više slobodnih zemalja.²⁶ Slobodne razvijene zemlje osiguravaju model, izvor tehnologije i tržište za proizvode.

Brojne analize su pokazale kako su u zemljama u tranziciji nužne državne i institucionalne reforme za održivi rast s tim da institucionalne reforme, odnosno kvaliteta institucija mjerila u smislu ekonomske slobode.²⁷ Dok je god nedovoljno institucija ili javnog kapitala, ljudski kapital je nedovoljno iskorišten. Zdrave institucije su ključne u poticanju ekonomske slobode nužnom za ekonomski rast.

²¹ Haan, J. i Sturm, J.-E. (2007) Handling Economic Freedom in Growth Regressions: A Reply to Cole and Lawson. *Econ Journal Watch*. Volume 4, Number 1, str. 79. - 82.

²² Istraživanje su radili za razdoblje 1975. - 1990. godine s 80 opservacija.

²³ Ayala, E. B. i Karras, G. (1998) Components of Economic Freedom and Growth: An empirical study. *Journal of Developing Areas*, Vol. 32, No. 3, str. 327. - 338

²⁴ Bengoa, M. i Sanchez-Robles, B. (2003) Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*. Vol. 19, str. 529. - 545.

²⁵ Harper, D. A. (2003) *Foundations of Entrepreneurship and Economic Development*. New York: Routledge.

²⁶ Weede, E. (2007) Economic Freedom and the Advantages of Backwardness. *Cato Institute, Economic Development Bulletin*.

²⁷ Pääkkönen, J. (2009) Economic freedom as a driver for growth in transition. *BOFIT Discussion Papers*, No. 1.

Tri su ključne stvari za kontinuirano očuvanje mira: međunarodne institucije, demokratsko upravljanje i međunarodna trgovina. Ekonomska je sloboda bitna i za očuvanje mira. Ona je 50 puta efektivnija nego demokracija u smanjivanju sukoba, ekonometrijske su studije pokazale kako je utjecaj ekonomske slobode na to da li države imaju vojne sukobe visoko značajan, zemlje s niskom razinom ekonomske slobode su 14 puta sklonije vojnim sukobima od onih s visokom razinom ekonomske slobode.²⁸

I Kreft i Sobel pokazuju kako razina ekonomske slobode na nekom području značajno utječe na razinu poduzetničkih aktivnosti na tom području.²⁹ Ili, drugim riječima, niski porezi, dobra regulacija i osiguranje prava vlasništva je ono što potiče poduzetničku aktivnost ključnu za ostvarivanje ekonomskog rasta. Kvaliteta institucija može objasniti razlike u poduzetničkim aktivnostima među zemljama.³⁰ Ekonomska teorija ukazuje na to da privatno vlasništvo, stabilna monetarna okolina, niski porezi i sloboda razmjene pridonose ekonomskom prosperitetu.³¹

Campbell i Rogers pokazuju kako veći stupanj ekonomske slobode rezultira višim razinama dohotka za rezidente jer takva sloboda povećava mogućnosti za poduzetničke aktivnosti.³² Stoga je ekonomska sloboda pozitivno i značajno korelirana s neto formiranjem poduzeća mjerenih kao neto promjena u broju poduzeća kao postotak ukupnog broja poduzeća u zemlji. Dakle, zemlje s nižom razinom ekonomske slobode imaju niže stope formiranja novih poduzeća zato što se koristi privatnih poduzetničkih aktivnosti smanjuju relativno prema drugim oblicima ekonomske i političke aktivnosti. Spencer i Kirchhoff utvrđuju značajnu vezu između ekonomske slobode i poduzetništva.³³

Broj novoosnovanih poduzeća smatra se ključnom determinantom ekonomskog rasta i konkurentnosti moderne ekonomije. Novonastala poduzeća povećavaju konkurentski pritisak na već postojeća poduzeća tjerajući ih da povećaju svoju efikasnost. Na taj način stimuliraju inovacije i potiču usvajanje novih tehnologija te pritom utječu na rast ukupne produktivnosti unutar ekonomije. Sa statističkog aspekta, tzv. „rođenje“ poduzeća, odnosno osnivanje poduzeća, smatra se stvaranjem kombinacije proizvodnih faktora s ograničenjem uključivanja bilo kojeg drugog poduzeća. U ovaj pokazatelj nisu uključena spajanja, akvizicije, razdvajanja poduzeća, i sl. Slika 8. pokazuje odnos stope rasta osnivanja novih poduzeća (udjel u ukupnom broju poduzeća) i indeksa ekonomske slobode u odabranim zemljama Europe. Vidljivo je kako stope osnivanja novih poduzeća variraju neovisno o indeksu ekonomske slobode. Naime, zemlje poput Rumunjske i Portugala imaju najviše stope osnivanja novih poduzeća od analiziranih zemalja, ali najniže indekse ekonomske slobode,

²⁸ Erdal, F. (2004) Economic Freedom and Economic Growth: A time series evidence from Italian economy. Dostupno na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf> [20. 10. 2009.].

²⁹ Kreft, S. F. i Sobel, R. S. (2005) Public Policy, Entrepreneurship and Economic Freedom. *Cato Journal*, Vol. 25, No. 3, str. 595. - 616.

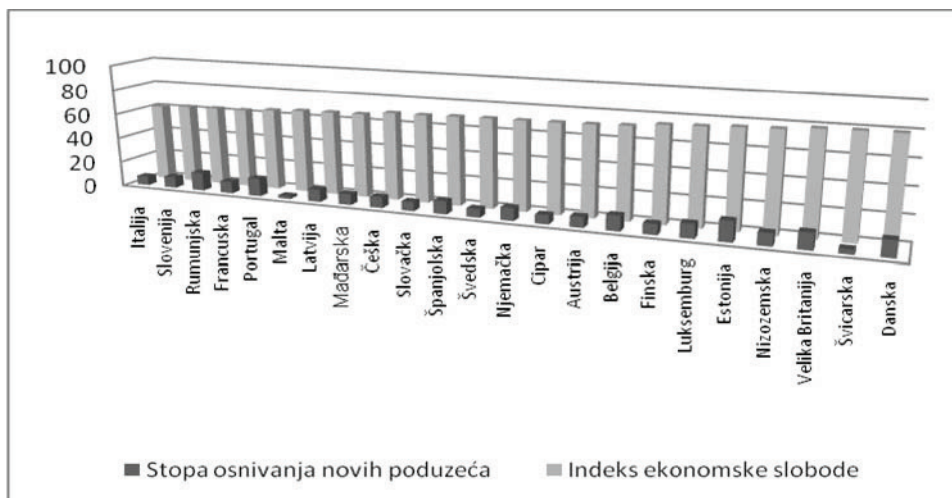
³⁰ Hall, J. C. i Sobel, R. S. (2008) Institutions, Entrepreneurship, and Regional Differences in Economic Growth. *Southern Journal of Entrepreneurship*, str. 69. - 96.

³¹ Gwartney, J. i Lawson, R. (1996) Economic Freedom and the Growth of Emerging Markets. *Economic Reform Today*, No. 2, Special Feature. Dostupno na: http://www.cipe.org/publications/ert/e20/E20_04.pdf [20. 10. 2009.].

³² Campbell, N. D. i Rogers, T. M. (2007) Economic freedom and net business formation. *Cato Journal*, Vol. 27, No. 1, str. 23. - 36.

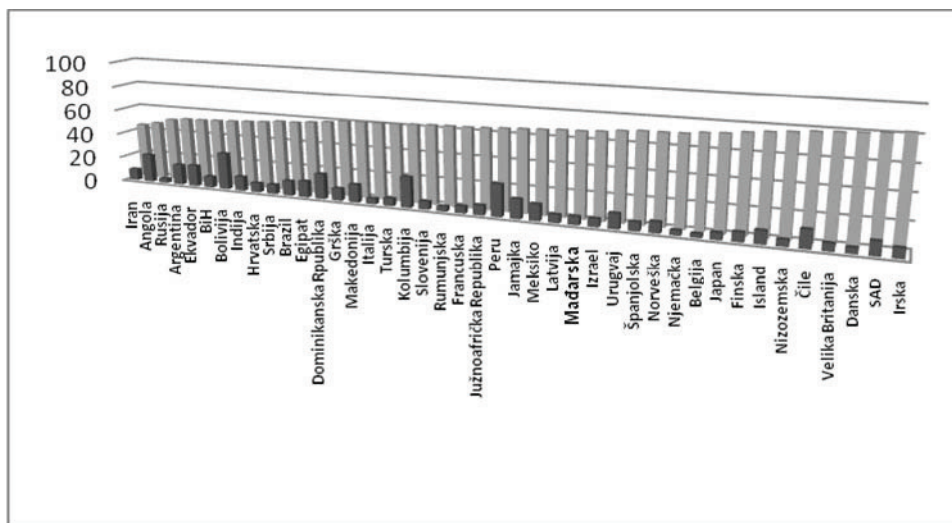
³³ Spencer, A. S. i Kirchhoff, B. A. (2005) Legal Infrastructure and Entrepreneurship: An International Comparison. Dostupno na: http://usasbe.org/knowledge/proceedings/proceedingsDocs/USASBE2006_proceedings-Spencer%20-%20Internat.pdf [20. 10. 2009.].

dok recimo Švicarska ima visok indeks ekonomske slobode, a vrlo nisku stopu osnivanja novih poduzeća. Danska, Estonija i Velika Britanija imaju u usporedbi s ostalim analiziranim zemljama visoke i indekse ekonomske slobode i stope osnivanja novih poduzeća.



Slika 8. Stopa rasta osnivanja novih poduzeća (%) i indeks ekonomske slobode u odabranim zemljama Europe

Izvor: 2009 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/Index/> [14. 10. 2009.] i Eurostat.



Slika 9. TEA i indeks ekonomske slobode u 43 zemlje obuhvaćene GEM-ovim izvješćem 2009.

Izvor: 2009 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/Index/> [14. 10. 2009.] i Global Entrepreneurship Monitor (2008) Executive Report.

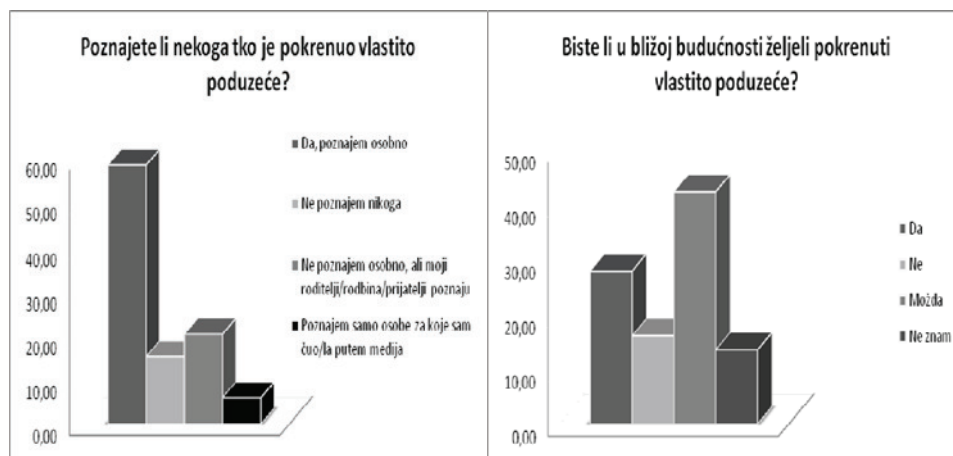
Slika 9. prikazuje indeks ukupnih poduzetničkih aktivnosti (TEA) i indeks ekonomske slobode za zemlje obuhvaćene GEM-ovim izvješćem za 2008. godinu. Također je vidljivo kako nije nužno da zemlje s visokim indeksom ekonomske slobode imaju visok TEA indeks među promatranim zemljama. Najveći TEA indeks imaju zemlje poput Angole, Bolivije, Kolumbije, Perua i Dominikanske Republike, dok su ekonomski najslobodnije od promatranih zemalja Irska, SAD, Danska, Velika Britanija, Čile.

5. PODUZETNIČKI POTENCIJAL I STAJALIŠTA STUDENATA EKONOMSKOG FAKULTETA

U svrhu budućeg šireg istraživanja i analize poduzetničkog potencijala u Hrvatskoj, provedena je anketa u siječnju 2010. godine na uzorku od 118 ispitanika. Ispitanici su studenti 3. i 4. godine dodiplomskog studija Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Cilj provođenja anketnog upitnika bio je istraživanje stajališta mladih o poduzetništvu i njihovoj spremnosti na poduzimanje poduzetničkih aktivnosti, odnosno njihov poduzetnički potencijal.

U kojoj je mjeri poduzetništvo zastupljeno, može se zaključiti na temelju dobivenih odgovora ispitanika, od kojih više od polovine (50,47%) osobno poznaje nekoga tko ima vlastito poduzeće (slika 10.). Ostatak ispitanika poznaje nekog poduzetnika posredno, putem prijatelja, rodbine, poznanika ili medija (26,27%), ili uopće ne poznaje niti jednog poduzetnika (15,25%). Međutim, činjenica da osobno poznaju nekoga tko ima vlastito poduzeće očito nema prevelik utjecaj na motivaciju samih ispitanika jer bi svega 27,97% željelo pokrenuti vlastiti poduzetnički pothvat u sljedeće 1 - 3 godine. 16,10% ispitanika ne bi željelo pokrenuti vlastiti poduzetnički pothvat, a ostatak ispitanika (54,24%) ne zna ili bi možda otvorilo vlastito poduzeće (slika 10.).

Iako je tek trećina ispitanika izrazila želju i motivaciju za pokretanjem vlastitog poduzetničkog pothvata, većina ih misli da je bavljenje poduzetničkim aktivnostima financijski isplativo, točnije da se može zaraditi više od prosječne hrvatske plaće.

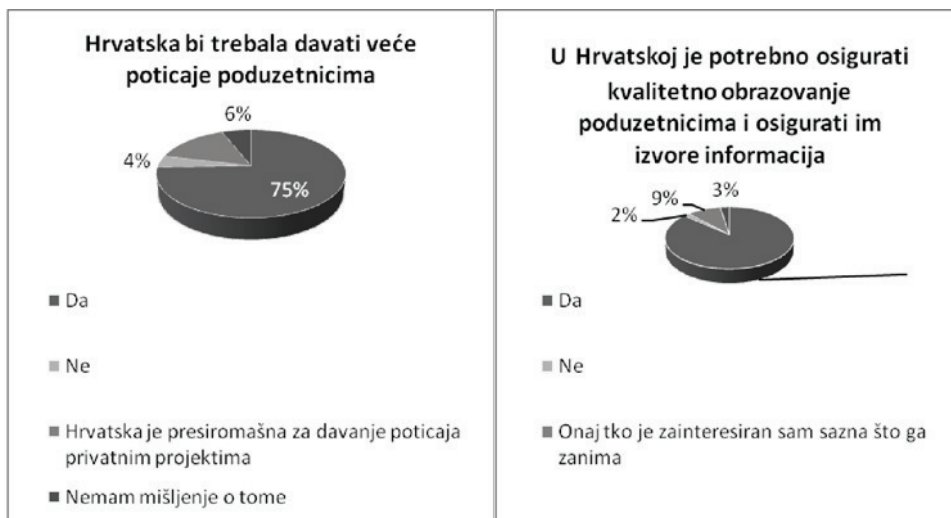


Slika 10. Stajališta o poduzetništvu anketnih ispitanika

Kao najveću prepreku razvoju poduzetništva u Hrvatskoj ispitanici su naveli nedostatak financijskih i ostalih resursa poduzetnika (46,61%). Sljedeća velika prepreka poduzetništvu prema provedenom istraživanju jest loše gospodarsko stanje zemlje (slika 11.).



Slika 11. Prepreke razvoju poduzetništva u Hrvatskoj



Slika 12. Preporuke ispitanika glede ostvarivanja cilja rasta poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj

Većina ispitanika smatra kako je potrebno davati veće poticaje poduzetništvu (75% ispitanika smatra da su navedeni poticaji trenutno nedovoljni), više ga promovirati (87% ispitanika smatra da je trenutna razina promocije poduzetništva nedovoljna) te ulagati u kvalitetno obrazovanje poduzetnika, kao i u osiguravanje izvora informacija poduzetnicima (slika 12.).

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U radu je provedena analiza i pregled rezultata referentnih istraživanja vezanih uz razinu razvoja poduzetništva i značaj poduzetništva za ukupnu ekonomiju te se istražila povezanost razine ekonomske slobode s ekonomskim prosperitetom i poduzetničkim aktivnostima. Pokazano je kako su ekonomski najuspješnije zemlje s najrazvijenijim poduzetništvom, s obzirom da se poduzetništvo smatra generatorom ekonomskog rasta. Ekonomski je rast pod utjecajem dvaju različitih mehanizama: onog koji generiraju već etablirana poduzeća i onog koji generira poduzetništvo. Poduzetnici su inovatori i predstavljaju izvor ekonomskih promjena. S druge strane, jedan od preduvjeta za razvoj uspješne poduzetničke ekonomije je visoka razina ekonomske slobode. Istraživanja su pokazala kako razina ekonomske slobode značajno utječe na razinu poduzetničkih aktivnosti. Također, ekonomska sloboda potiče rast kroz rast ukupne faktorske produktivnosti i kroz poticanje akumulacije kapitala.

Komparativna analiza Hrvatske i odabranih zemalja (BiH, Srbije i Slovenije) je pokazala kako poduzetništvo čini najveći dio nacionalnog dohotka u Sloveniji (56,5%) i Hrvatskoj (56%). U Srbiji sektor malog i srednjeg poduzetništva čini 46,6% BDP-a, a u Bosni i Hercegovini 36%.

Sektor malog i srednjeg poduzetništva zapošljava najviše radnika u Hrvatskoj (65% od ukupno zaposlenih), a najmanje u Sloveniji (32,2%). Prema dostupnim podacima Hrvatska je najbolje rangirana s obzirom na lakoću poslovanja, 2009. je zauzela 10. mjesto od ukupno 183. Slovenija je na 58. mjestu, Srbija na 90. mjestu, a Bosna i Hercegovina je zauzela 119. mjesto.

Motiviranost za pokretanje poduzetničkih aktivnosti ovisi o mnogim faktorima, između ostalog i o vremenu potrebnom za otvaranje novog poduzeća, kao i trošku te aktivnosti. S obzirom na navedene faktore, Slovenija je zemlja u kojoj su troškovi pokretanja novog poduzeća najniži (0% osobnog dohotka) i vremensko razdoblje je najkraće (6 dana). Situacija je najlošija u Bosni i Hercegovini, gdje je potrebno 60 dana za pokretanje novog poduzeća, a trošak takvih aktivnosti čini 15,8% osobnog dohotka.

Što se tiče prosječnog broja mikro, malih i srednjih poduzeća na 1000 stanovnika u istom promatranom razdoblju, prednjači Slovenija, slijede Hrvatska i BiH., a na posljednjem je mjestu Srbija i Crna Gora. Kada smo usporedili navedene pokazatelje s prosjecima za zemlje EU-27, vidjelo se kako je Slovenija iznad prosjeka EU-27, dok su ostale promatrane zemlje: Srbija, BiH i Hrvatska ispod prosjeka EU-27.

Indeks poduzetničkih aktivnosti je najviši u BiH, a najniži u Sloveniji od promatranih zemalja. Srbija i Hrvatska su izjednačene prema ovom pokazatelju. U skladu s podacima indeksa ukupnih poduzetničkih aktivnosti (TEA) i indeksa ekonomske slobode za zemlje obuhvaćene GEM-ovim izvješćem za 2008. godinu, vidljivo kako nije nužno da zemlje s visokim indeksom ekonomske slobode imaju visok TEA indeks među promatranim zem-

ljama. Najveći TEA indeks imaju zemlje poput Angole, Bolivije, Kolumbije, Perua i Dominikanske Republike, dok su ekonomski najslobodnije od promatranih zemalja Irska, SAD, Danska, Velika Britanija, Čile.

U svrhu budućeg šireg istraživanja i analize poduzetničkog potencijala u Hrvatskoj, provedena je anketa u siječnju 2010. godine među studentima 3. i 4. godine preddiplomskog studija Ekonomskog fakulteta Zagreb na uzorku od 118 ispitanika. Više od polovine ispitanika (50,47%) osobno poznaje nekoga tko ima vlastito poduzeće, iako ta činjenica da osobno poznaju nekoga tko ima vlastito poduzeće očito nije imala prevelik utjecaj na motivaciju samih ispitanika jer bi svega 27,97% željelo pokrenuti vlastiti poduzetnički pothvat u sljedeće 1 - 3 godine. Iako je tek trećina ispitanika izrazila želju i motivaciju za pokretanjem vlastitog poduzetničkog pothvata, većina ih misli da je bavljenje poduzetničkim aktivnostima financijski isplativo, točnije da se može zaraditi više od prosječne hrvatske plaće. Kao najveću prepreku razvoju poduzetništva u Hrvatskoj ispitanici su naveli nedostatak financijskih i ostalih resursa poduzetnika (46,61%) i s obzirom na to preporuka za daljnji razvoj poticaja poduzetništvu ogleda se u omogućavanju lakšeg pristupa potrebnim financijskim sredstvima potencijalnim poduzetnicima i osiguravanje više mogućnosti izbora glede ovih mogućnosti. Također, 75% ispitanika smatra da su trenutni državni poticaji nedovoljni te bi ih trebalo povećati.

Zaključno, može se istaknuti kako prostora za razvoj poduzetništva i poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj još ima te je potrebno nastaviti poticati razvoj poduzetništva mjerama ekonomske politike, izgradnjom i unapređivanjem normativnog okvira, kao i institucija za poticanje poduzetničkih aktivnosti. Država je razvila sustav poticaja i institucionalnu potporu poduzetništvu u vidu različitih agencija koje osiguravaju pomoć. Pritom je moguće i potrebno koristiti najbolja iskustva uspješnih zemalja u poticanju poduzetništva. Analiza sustava poticaja i politika koje se primjenjuju kako bi se omogućio i ubrzao razvoj poduzetništva kao generatora ekonomskog rasta u Hrvatskoj i zemljama regije bit će predmetom budućeg šireg istraživanja.

LITERATURA:

1. Ayal, E. B. i Karras, G. (1998) Components of Economic Freedom and Growth: An empirical study. *Journal of Developing Areas*, Vol. 32, No. 3, str. 327. - 338.
2. Ayyagari, Beck i Demirguc-Kunt (2003) Small and Medium Enterprises across the Globe: A New Database. *World Bank Policy Research Working Paper* 3127.
3. Bengoa, M. i Sanchez-Robles, B. (2003) Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*. Vol. 19, str. 529. – 545.
4. Bergh, A. i Karlsson, M. (2009) Government size and growth: accounting for economic freedom and globalization. *The Ratio Institute*. Ratio Working Papers, No. 130.
5. Bjornskov, C. i Foss, N. J. (2006) Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence. *DRUID Working Paper* No. 06 - 18.
6. Byrge, J. A. i Pakko, M. R. (2006) International Economic Trends: Freedom, Trade and Growth. Dostupno na: <http://research.stlouisfed.org/publications/iet/20061101/cover.pdf> [19. 10. 2009.].

7. Campbell, N. D. i Rogers, T. M. (2007) Economic freedom and net business formation. *Cato Journal*, Vol. 27, No. 1, str. 23. - 36.
8. Džafić, Z, Rovčanin, A. i Klopić, N. (2005) Development of Small and Medium Enterprises: B&H Compared to Other Western Balkans Countries. Dostupno na: http://www.ien.bg.ac.yu/EA/2008/2008_1_2_06.pdf [24. 02. 2010.]
9. Eastwood, B. M. (2009) Creative class vs. social capital vs. economic freedom: U. S. economic growth. *Applied Research in Economic Development*, Vol. 6, izdanje 1, str. 14. - 24.
10. Erdal, F. (2004) Economic Freedom and Economic Growth: A time series evidence from Italian economy. Dostupno na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf> [20. 10. 2009.]
11. Global Entrepreneurship Monitor (2008) Executive Report. Dostupno na: http://gem-consortium.org/download/1256294757375/GEM_Global_08.pdf [20. 10. 2009.].
12. Gwartney, J. i Lawson, R. (1996) Economic Freedom and the Growth of Emerging Markets. *Economic Reform Today*, No. 2, Special Feature. Dostupno na: http://www.cipe.org/publications/ert/e20/E20_04.pdf [20. 10. 2009.].
13. Haan, J. i Sturm, J.-E. (2007) Handling Economic Freedom in Growth Regressions: A Reply to Cole and Lawson. *Econ Journal Watch*. Vol. 4, No. 1, str. 79. - 82.
14. Hall, J. C. (2007) Osvrt na Randall G. Holcombe (2007) *Entrepreneurship and Economic Progress*, New York: Routledge. Dostupno na: http://joshua.c.hall.googlepages.com/holcombe_review.pdf [20. 10. 2009.].
15. Hall, J. C. i Sobel, R. S. (2008) Institutions, Entrepreneurship, and Regional Differences in Economic Growth. *Southern Journal of Entrepreneurship*, str. 69. - 96.
16. Hall, J. C., Lawson, R. A. i Luther, W. (2008) Economic freedom is negative liberty: A comment on Legum (2007) and Stanford (2007). *Real-World Economics Review*, issue no. 47, str. 261-262. Dostupno na: <http://www.paecon.net/PAERReview/issue47/HallLawsonLuther47.pdf> [20. 10. 2009.].
17. Hall, J. i Lawson, R. (2008) Theory and evidence on economic freedom and economic growth: A comment. *Economics Bulletin*, Vol. 15, No. 18, str. 1. - 6.
18. Harper, D. A. (2003) *Foundations of Entrepreneurship and Economic Development*. New York: Routledge.
19. Hrvatska gospodarska komora (2009) Malo gospodarstvo. Dostupno na: www.hgk.hr. [20. 10. 2009.].
20. Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/Index/> [14. 10. 2009.].
21. Johansson, D. (2004) Economics without Entrepreneurship or Institutions: A Vocabulary Analysis of Graduate Textbooks. *Econ Journal Watch*. Vol. 1, No. 3, str. 515. - 538.
22. Johnson, P. (2004) Entrepreneurship and Democracy. Dostupno na: http://www.izzit.org/PDFs/other_resources/pitch_johnson.pdf [20. 10. 2009.].
23. Kim, B. A. (2008) Economic Freedom and the African Growth and Opportunity Act (AGOA). *Heritage Foundation*, Web Memo, No. 1992. Dostupno na: www.heritage.org/Research/Africa/wm1992.cfm [19. 10. 2009.].
24. Kirzner, I. (1997) Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature* 35: 60. - 85.

25. Kreft, S. F. i Sobel, R. S. (2005) Public Policy, Entrepreneurship and Economic Freedom. *Cato Journal*, Vol. 25, No. 3, str. 595. - 616.
26. Kružić, D. (2008.) Poduzetništvo i ekonomski rast: Reaktualiziranje uloge poduzetništva u globalnoj ekonomiji. *Ekonomska misao i praksa*, br. 2., str. 167. - 192.
27. Pääkkönen, J. (2009) Economic freedom as a driver for growth in transition. *BOFIT Discussion Papers*, No. 1.
28. Pana, M-C. i Staicu, G. (2007) Market economy, Entrepreneurship and Economic Progress. Dostupno na: <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2007/v1-economics-and-business-administration/110.pdf> [18. 10. 2009.].
29. Primo, D. M. i Green, W. S. (2008) Bankruptcy Law, Entrepreneurship, and Economic Performance. Dostupno na: <http://www.rochester.edu/College/psc/primo/primo-greenlaws.pdf> [20. 10. 2009.].
30. Schumpeter, J. A. (1911/1934) *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
31. Sobel, R. S., Clark, J. R. i Lee, D. R. (2007) Freedom, barriers to entry, entrepreneurship, and economic progress. *Rev Austrian Econ* 20:221–236.
32. Spencer, A. S. i Kirchhoff, B. A. (2005) Legal Infrastructure and Entrepreneurship: An International Comparison. Dostupno na: <http://usasbe.org/knowledge/proceedings/proceedingsDocs/USASBE2006proceedings-Spencer%20-%20Internat.pdf> [20. 10. 2009.].
33. Strong, M. (2006) Understanding the Power of Economic Freedom to Create Peace. Dostupno na: www.flowidealism.org. [20. 10. 2009.].
34. Stroup, R. L. Economic Freedom and Environmental Quality. Dostupno na: <http://www.dallasfed.org/research/pubs/ftc/stroup.pdf> [20.10.2009.].
35. Taylor, J. B. (2004) Encouraging Economic Freedom in the Broader Middle East and North Africa. Dostupno na: www.stanford.edu/.../Encouraging%20Economic%20Freedom%20in%20the%20BMENA [20. 10. 2009.].
36. Vinod, H. D. (2005) Common Ground in Promotion of Entrepreneurship and Human Rights. Pripremljeno za Conference on Entrepreneurship and Human Rights, 1-3.08.2005. Dostupno na: <http://www.fordham.edu/economics/vinod/docs/hd-pap-ehr.pdf> [20. 10. 2009.].
37. Weede, E. (2007) Economic Freedom and the Advantages of Backwardness. *Cato Institute*, Economic Development Bulletin.
38. World Bank (2009), Doing business report. Dostupno na: <http://www.doingbusiness.org/documents/fullreport/2010/DB10-full-report.pdf> [21. 02. 2010.].
39. World Resources Institute, EarthTrends Dostupno na: <http://earthtrends.wri.org> [24. 02. 2010.].

Internetske stranice:

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>, [24. 02. 2010.]
<http://epi.yale.edu/Home> [20. 10. 2009.]
<http://hdr.undp.org/en/>. [20. 10. 2009.]
<http://kauffman.org> [20. 10. 2009.]